

# ПРОЕКЦИИ НА ТЯЛОТО В СЛОВОТО: ТРАНСФОРМАЦИИ

*Радея Гешева*

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

*(България)*

## BODILY PROJECTIONS IN WORD: TRANSFORMATIONS

*Radeya Gesheva*

*Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)*

*Researcher ID (Web of Science): JQV-8665-2023*

*ORCID ID: 0000-0002-5364-5676*

*E-mail: radeya.gesheva@gmail.com*

**Abstract:** The present study focuses on the possible projections of the construct body in Italian literature of the 20<sup>th</sup> century and more specifically from the 1980s, mainly because of the contribution of the body theorist Umberto Galimberti. It tracks the projection of the extraliterary macrocontext on this construct. It analyzes the ‘prints’ of the environment and the connection to the word in order to focus on the Other’s construction through the body deprived of its rights or disabled body; the body-soul opposition, connections and boundaries of the body with the world. These perspectives of corporality are reflected in Italian theoretical works, but can also be traced back to the 20<sup>th</sup> century novel. Thanks to metafiction, new horizons for projection of the world/worlds in the literary field are emerging. It is bi-directional: both of the outer world towards the Self, with the breaking point, and from the inner world in the direction to the outside. The new interpretations of the construct body extend the perspective to its realizations in the literature.

**Keywords:** body, world, literariness, novel, Italian perspective, projections, corporality

**Резюме:** Настоящото изследване се съсредоточава върху възможните проекции на конструкта тяло в литературата на Италия през 20. век и по-конкретно от 80-те насетне, главно заради приноса на теоретика на тялото Умберто Галимберти. Текстът проследява проектирането на екстралитературния макроконтекст върху този конструкт, като в зависимост от „отпечатъците“ на средата и връзката със словото, може да се говори за конструкция на Другия чрез лишеното от права или увреденото тяло (*disabled body*); за опозиция тяло-душа; за връзки и граници на тялото със света. Тези призми на телесността намират отражение в италиански теоретични трудове, но могат да бъдат проследени и в романи на автори от 20. век. Благодарение на метафикцията се откриват нови хоризонти за проекция на света/световете в литературното поле. Тя е двупосочна: както на външния свят вътре в Аз-а, с пречупване, така и на вътрешния в посока навън. Новите интерпретации на конструкта тяло разширяват перспективата пред реализациите му и в литературата.

**Ключови думи:** тяло, свят, литератураност, роман, италианска перспектива, проекции, телесност

*За моето тяло със сигурност може да се каже, че не е другаде, но не може да се каже, че е тук или сега, в смисъла на предметите. (Мерло-Понти)*

Постигането на консенсус в дебатите за телесността предполага формулирането на някои фундаментални въпроси: можем ли да говорим за тяло, ако да, как ще бъде разглеждано то? Кое ще бъде приносно в литературен план от това гранично с философията изследване? Затова считам, че е уместно с оглед мащабите на този доклад, за въпросите за тялото да се съсредоточа върху прочит на няколко гледища за конструкта и опит да се обобщят изследвания за тялото с цел извеждане на възможно определение.

В света и в културата на Античността водеща е опозицията тяло – дух/душа, още от Аристотеловите писания (Аристотел 1979). Указанията за двойстве-

ност традиционно се отнасят до гръцката философия и се потвърждават от различни теоретични позиции. Разбира се, тя е доразвита и дообогатена от авторите през следващите векове, които дори говорят за сливане. Такъв е и случаят с много творци на Изтока, при които тяло и дух са едно цяло. Там, да речем в Индия и в Китай, философският дуализъм не възниква по такъв проблематичен и абстрактен начин, както се случва на Запад. Ето и няколко литературни прочита на тялото, които обговарят необходимостта от фокусиране на вниманието и насочват към значимостта на проблематиката: *конструкт тяло*. Настоящото изследване ще акцентира и върху италианския прочит на проблема, въпреки че и в този случай италианската литература и философия не могат да се смятат за изолирани системи. Поради тази причина ще има препратки и към изследвания, белязани от други национални принадлежности.

Умберто Галимберти е сред първите автори, считани за теоретици на тялото. Той е философ, психолог, психоаналитик и академик, сътрудник на вестник „Ла Република“. Авторът симпатизира на позицията на херменевтичната школа, като проследява развитието на понятието в различни перспективи. В изследването си „Il corpo. Antropologia, psicoanalisi, fenomenologia“ (Galimberti 1983) Галимберти прави паралелен прочит на телата в антропологически, психоаналитичен и феноменологичен план.

Какво е тялото за италианския изследовател? С цел да проследя пътя, който той следва, за да обобщи позицията си, се налага да направя кратък ретроспективен прочит. Той ще разгледа въпроса за тялото и как се променя гледната точка за този конструкт. Галимберти предлага различни призми, през които да се интерпретира концептът: *организъм*, който да бъде излекуван за медицината, *работна сила*, която да се из-

ползва за икономиката, *паят*, която следва да моли за изкупление, в религията, *несъзнавано*, което трябва да бъде освободено за психоанализата, *манекен* за модата, *марионетка*, която подлежи на манипулация от властта. Но как е стигнал до тези обобщения?

На Запад тялото се отличава с множественост на значенията, изобилие от смисли, които могат да се вложат в конструкта и с които да бъде натоварен той. Но има нещо, върху което гържа да обърна внимание. В Античността Платон открива дуализма на душата и тялото в човешкото съществуване. Следва епохата на юдео-християнската традиция, която бяга или предпазливо се опитва да заобиколи въпроса за душата. Така постепенно можем да стигнем до Картезий. На него дължим свеждането на тялото до организъм. Ние се чувстваме съблазнени, подмамани и силно желаещи да вярваме на Рене Декарт, известен още като Картезий. Освен фразата „Мисля, следователно съм“, или „Мисля, следователно съществувам“, която акцентира върху съмнението, доказващо съществуването на субекта, на него дължим и фокуса върху тялото. За Декарт то е възприемано с помощта на усещанията. Във „Философски размишления за съществуването на Бога и за разликата между тялото и душата“ (Декарт 1899) той обобщава дуалистичните позиции, изказани до момента, като представя и собственото си твърдение с помощта на анализите, които прави. Декарт предлага и обобщение на понятието тяло:

Под тяло разбирам всяко нещо, което може да се ограничи от някаква фигура; което може да се побере в някое място и да запълни известно пространство по такъв начин, че всяко друго тяло да бъде изключено от него; което може да бъде усещано или чрез осезанието, или чрез зрението, или чрез слуха, или чрез вкуса, или чрез обонянието; което може да бъде движено по различни начини, наистина не от само себе си, но от някое чуж-

до тяло, от което то е докосвано и чието въздействие получава. (Декарт 1978: 329)

Впоследствие феноменологията различава организма на Декарт от живото тяло, като интерпретира последното като живеещо, благодарение на връзката му със света на живота. И тук вече идва моментът на разкола: живото тяло няма нужда от душа, за да живее. На него му трябва свят. Той е достатъчен.

След Галимберти, голям акцент върху тялото поставя мексиканският писател Карлос Фуентес Масиас, който започва да интерпретира различни образи на тялото: измъченото, страдащото, линеещото, във връзка със смъртта на Артемио Крус. Така че тук то може да бъде наречено тяло на жертвата и страданието. Няма как да пропуснем Имре Кертес – Нобеловия лауреат за литература от 2002 година, – за книгите му, „които подкрепят крехкия опит на индивида срещу варварския произвол на историята“. Той насочва вниманието на читателите отново към тялото на жертвата, болно и страдащо, тялото на евреите, интернирани в нацистките концентрационни лагери. Може да се отбележи, след краткия обзор, предложен в това изследване, че тялото винаги се очертава като хоризонт на литературно приключение. Конструктът винаги е бил обект на интерес, макар че малцина автори предлагат наблюденията си върху него в обобщен вид.

Присъствието на тялото в литературата винаги е било свързано с два отделни и неизменно свързани аспекта. На първо място – **идеологическото схващане** на конструкта тяло като елемент на отражение на спекулации, или с други думи всякаква **злоупотреба с тялото**. На второ място – това е **употребата на тялото**, от страна на автора и на текста (тук вече се пренасяме в полето на фикцията, където се споменават различни дейности). Сред тях могат да се отбележат например игра и труд, удоволствие и принуда, физически

и интелектуални занимания. Но е трудно, ако не и невъзможно, да се припише на тялото еднозначна литературна дефиниция. Именно от тази уникалност на понятието се ръководят и критиците на Академия дела Круска, които в енциклопедията си посочват, че конструктът тяло датира от 1742 г., има 59 контекста, в които може да се използва. Те започват от тялото като *материя*, която се определя с граници, които го оформят, и притежава дължина, ширина и дълбочина; материя, която е *доловима със сетивата*. Те разграничават физическото тяло – материя с граници – от механичното – маса с определена форма. Засягат различни аспекти, влияещи върху конструкта: политически контрол върху телата и ограничаване на свободата, поставят въпроса за използването на телата. Обръща се, неизбежно, и внимание върху връзката тяло-душа. Отново се изхожда от конкретиката на конструкта, основаващ се на опозиционна двойственост. В обителта на литературата съществуват терминологични класификации, произтичащи от тялото, в зависимост от условията, в които се вмъква то, и от относителните области на приложението му. Конструктът се дели на: мъжко – женско тяло, тяло на индивид и човек, или напротив, на общност или колектив – често от юридическа и социална гледна точка. Любопитна е и опозиционната двойка: тяло – призрак, както и познатата и често използвана от популяризирането и развитието на християнската традиция насетне – плът и кръв. Като на Запад тяло и дух се разграничават ясно (пог Запад разбирам западната част на европейския континент).

Както отбелязва Маршани: „тялото е станало великият актьор, който се движи на сцената на света, заемащо абсолютния център на всички възможни сцени: медийна, академичната, институционалната и, в общ план, сцената на живота, социалната“ (Marsciani

2008: 195): В същото време, както казва семиотичката Мали: „тялото е такова, каквото е, създадена сцена, която се е превърнала в мястото, където се появява субективността и къде се преплитат пътищата на опита“ (Magli 1980: 50).

От последните цитати могат да се направят няколко извода за тялото: то е *място*, ако приемем, че сцената е такова, то е *център*, защото около него се пораждат сюжетите и във фикционалното, и в реалното (ако можем да направим такова разграничение), то е с ключова роля за обществото. Освен това конструктът става особено значим благодарение на субекта – човека – и тук правя препратка към живото тяло или живеещото тяло, което е въведено като понятие от Мерло-Понти. И тук се очертава тялото като пресечна точка на *пътищата на опита*. Какво се има предвид под опит? Ще се позова на стратегията на репрезентативния реализъм, до която най-близко са Декарт и Лок. Казано накратко, светът се дели на две: вътрешен и външен. Външният е материален.

Нашият сетивен опит и придобиваните на неговата основа убеждения са репрезентация на външен (и материален) свят. Този опит е причинен от света и, правейки каузални или обяснителни изводи за този опит, ние имаме основание да го смятаме за точен. (Карагеоргиева 2013: 231)

За Лок опитът е случващ се, той не подлежи на каквото и да било контрол. Но има ли всичко това граници? Мерло-Понти говори за ограничения на тялото. Вярвам, че това, което феноменологът различава в контекста на своята наука, е възможността за свалянето от сцената на плътта и тялото и оттам обръщането на дихотомии на субект/обект, собствено/чуждо, познато/непознато, благодарение на когото конструктът функционира. Тялото свързва и разде-

ля, то е мястото на трансформациите, където се извършват обратите. От тази гледна точка няма една инстанция, а две. Около тялото, като функция на неговата позиция, на неговите актове (ние сме „положени“ създания), смисълът се оформя. Нека преведем на модално ниво: „Аз мога“ предхожда и подкрепя „Аз мисля“. Нерелефивният акт е първият, оттук и значението на тялото, на действащо тяло и възприемащо тяло (на актант/агент, който не е субект в моята терминология) и препращане на преценката (на действащия актант и субект, на личността) към по-късен етап или към друг момент (Coquet 1997: 114).

Интересна интерпретация на тялото може да се предложи и от гледна точка на метафукцията. Терминът „метафукция“ е въведен през 1970 г. от Уилям Х. Гас и използван за първи път в книгата му „Фукция и фигури на живота“. Гас описва нарастващото използване на метафукцията по онова време, в резултат на по-доброто разбиране на медиите от авторите. Това ново разбиране за средата води до голяма промяна в подхода към фукцията. Теоретичните въпроси водят до задълбочен анализ върху авторефлексията. Метафукцията е форма на литература, която подчертава собствената си конструктивност по начин, който непрекъснато напомня на читателя да осъзнава, че чете или разглежда измислена творба. Метафукцията е съзнателна за езика. Литературната ѝ форма, разказването на истории директно или индиректно привлича вниманието. Метафукцията често се използва като форма на пародия или инструмент за подкопаване на литературните конвенции, както и за изследване на връзката между литературата и реалността, живота и изкуството.

Това развитие е част от по-голямо движение (вероятно „метареферентен обрат“ според Вемер Волф (Wolf 2011), което приблизително от 60-те години на

миналия век е следствие от нарастващото социално и културно самосъзнание, произтичащо от, както казва Патриша Уо, „по-общ културен интерес към проблема за това как човешките същества отразяват, конструират и посредничат в света на своя опит“ (Waugh 1984: 3). Благодарение на това развитие, все по-голям брой романисти отписват идеята за представяне на света чрез фикция. Новият принцип е да се създаде чрез средата на езика свят, който не отразява реалния. Езикът се счита за „независима, самостоятелна система, която генерира собствените си значения“ и средство за опознаване на света (Waugh 1984: 4). Самата действителност се възприема като конструкт вместо обективната истина. Чрез своето самоизследване метафикцията е приносна при очертаването на границите на тялото. Тя се превръща в средство, което изследва въпроса как човешките същества, респективно тела, конструират своя опит в света.

В този ред на мисли, би било по-интересно да се мисли не за дуалистичната опозиция душа и тяло, тоест вътрешна игра, а за вътрешна душа, която се проявява в тялото. И то влиза във връзка със света. Според Платон тялото не е самоизолиращо се и капсулиращо се. Какво означава това? То се отличава с отвореност към света, интенционалност към сетивните неща, реакция на стимулите, обработка на посланията, които получаваме. Мерло-Понти пита невролози защо, когато се реже кракът, човекът продължава да върви още няколко месеца, сякаш този крак все още го има. Човек не желае да пренебрегне връзката, която има с постигнатото, връзката между вътрешното и външното. Затова водеща е тази между тялото и света, а не тази на душата и тялото. Но също и времето на тялото е различно от обективното време. То минава бързо и може да бъде разгледано от позицията на опита – времето като преживяване, преживяно, опит, сетивното

усещане или реакция, която имаме, времето като телесно време. Ако трябва да се обобщи и да се състави обхватно определение на тялото въз основа на представените му отличителни характеристики дотук, може да се каже, че то е своеобразна *форма* на възприемане на външния свят, *инструмент* за измерване на външни категории, *везна*, на която да се претеглят понятия от заобикалящия свят, *граница*. С оглед на изказаната по-горе теза за опозицията на телата поради злоупотребата с тях – от страна на властта в реалността – и употребата с тях – от страна на автора във фикцията, която също може в някои случаи да бъде злоупотреба, можем да кажем, че опитът е резултат от контакта на тялото със света, или сблъсък между вътрешен и външен свят, или пък сливане или размиване на границите между двата. Тогава може да се говори не за едно тяло, а за много тела. Те претърпяват множество трансформации, които сами по себе си повдигат редица изследователски въпроси.

### Библиография

- Аристотел 1979:** Аристотел За душата, прев. Марко Марков. София: Наука и изкуство., 1979.
- Декарт 1899:** Декарт, Р. Философски размишления за съществуването на Бога и за разликата между тялото и душата. София: Печатница „Св. София“, 1899.
- Декарт 1978:** Декарт, Р. Избрани философски произведения. София: Наука и изкуство. Преводач: Атанас Драгиев, 1978.
- Карагеоргиева 2013:** Карагеоргиева, А. Увод в съвременната теория на познанието. София: Проектория, 2013.
- Мерло-Понти 2000:** Мерло-Понти, М. Видимото и невидимото, прев. Стилиян Деянов. София: Критика и хуманизъм, 2000.

- Bedeschi 2009:** Bedeschi, G. (ed.). Dizionario di filosofia. Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2009.
- Coquet 1997:** Coquet, J-C. La quête du sens. La langue en question. Paris: PUF, 1997.
- Galimberti 1983:** Galimberti, U. Il corpo: Antropologia, Psicoanalisi e Fenomenologia. Milano: Feltrinelli, 1983.
- Magli 1980:** Magli, P. Corpo e linguaggio. Roma: L'Espresso, 1980.
- Magli 1995:** Magli, P. Il volto e l'anima. Milano: Bompiani, 1995.
- Marsciani 2007:** Marsciani, Fr. Il corpo. Studi culturali. Temi e prospettive a confronto, 2007.
- Waugh 1984:** Waugh, P. Metafiction – The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction. New York: Routledge, 1984.
- Wolf 2011:** Wolf, W. (ed.). The Metareferential Turn in Contemporary Arts and Media. Forms, Functions, Attempts at Explanation. (Studies in Intermediality (book 5). Amsterdam: Rodopi, 2011.